

روش شناسی نقد و

بررسی کتاب

حمید قاسمی، سارا کشکر، لیلا ایزدپرست

۱
۵۲

روش‌شناسی نقد و بررسی کتاب

حمید قاسمی (استادیار دانشگاه پیام نور)
سارا کشکر (استادیار دانشگاه علامه طباطبائی)
لیلا ایزدپرست

جامعه‌شناسان

سرشناسه: قاسمی، حمید، ۱۳۵۰-
عنوان و نام‌بایدآور: روش‌شناسی نقد و بررسی کتاب
تالیف: حمید قاسمی، سارا کشر و لیلا ایزدپرست

مشخصات نشر: جامعه‌شناسان
مشخصات ظاهری: ۱۹۶ ص، مصور، جدول، نمودار
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۳۰۸-۰۰

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: واژه‌نامه
یادداشت: کتابنامه
یادداشت: نمایه
موضوع: نقد کتاب

شناسه افزوده: کشر، سارا، ۱۳۴۵-
شناسه افزوده: ایزدپرست، لیلا، ۱۳۵۹-
رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ق۲/۷/۹۸ PN
رده بندی دیویی: ۰۲۸/۱
شماره کتابشناسی: ۳۹۴۱۷۹۵

جامعه‌شناسان

روش‌شناسی نقد و بررسی کتاب
حمید قاسمی، سارا کشر و لیلا ایزدپرست

چاپ اول: آذر ۱۳۹۴ تهران / تعداد ۲۰۰ نسخه
قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان / چاپ دیجیتال: نوین
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۳۰۸-۰۰
همه حقوق چاپ نشر برای ناشر محفوظ است.

حروفچینی، نمونه‌خوانی و صفحه‌آرایی: جامعه‌شناسان
ویراستاری: گروه ویراستاری انتشارات جامعه‌شناسان

فروشگاه و نمایشگاه مرکزی:
تهران، خیابان انقلاب، زوبروی درب اصلی
دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، پلاک ۲۱۷
فروشگاه جامعه‌شناسان- تلفن ۶۶۰۰۰۵۱
تلفن دفتر نشر: ۶۶۹۶۶۲۰

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب
۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف
(ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

WWW.JAMEESHENASAN.COM
Email: Sociologists15@gmail.com

پیشگفتار

کتاب به عنوان نخستین رسانهٔ جمعی، همواره مورد توجه و تأکید فراوان اهالی علم و دانش است. اهمیت این رسانه تا جایی است که در موارد متعددی که کتابی توسط یک فرد صاحب نظر تولید و نشر می‌شود، مورد نقد و تحلیل سایر کارشناسان قرار می‌گیرد. امروزه نقد کتاب به عنوان یک روش تحقیق قابل بحث و بررسی است، چرا که نقد روشمند و مبتنی بر اصول علمی است که می‌تواند واقعیات یک کتاب را از ابعاد مختلف مشخص کند. در مجموع بررسی کتاب را می‌توان با انواع روش‌های تحقیق انجام داد.

با توجه به اهمیت موضوع و پراکندگی روش‌ها در این زمینه و فقدان وجود یک منبع جامع و اثربخش در زمینهٔ نقد و بررسی کتاب، نویسندگان کتاب بر آن شدند تا کتابی با موضوع «روش‌شناسی نقد و بررسی کتاب» به رشتهٔ تحریر در آورند. در این کتاب تلاش شده است تا انواع شیوه‌های نقد و بررسی کتاب مورد بحث و بررسی قرار گیرد و به خواننده کمک نماید تا برای نقد و بررسی اصولی یک کتاب، به روشی مناسب و مبتنی بر چارچوب‌های علمی اقدام کند. در ادامه، شیوه‌های نگارش نقد کتاب و تولیدات علمی حاصل از بررسی‌های کتاب به خواننده معرفی می‌شود.

بر این اساس، فصل یکم کتاب به معرفی و شناخت کتاب به عنوان یک رسانهٔ جمعی اختصاص دارد. در این فصل خواننده با انواع دسته‌بندی کتاب، اجزای کتاب و معیارهای تدوین کتاب آشنا می‌شود. فصل دوم به اصول و مبانی نقد و بررسی کتاب می‌پردازد و به خواننده کمک می‌کند تا با فرایندهای لازم جهت نقد و بررسی کتاب آشنا شود. فصل سوم به روش‌شناسی نقد و بررسی کتاب اختصاص دارد. در این فصل، نقد و بررسی کتاب به عنوان یک روش تحقیق مورد توجه و تأکید قرار گرفته است و انواع روش‌های مطالعه کتاب مورد بحث قرار می‌گیرد. فصل چهارم به

ابزارشناسی جمع‌آوری داده‌ها می‌پردازد و به خواننده کمک می‌کند تا با شناخت انواع ابزار و نمونه‌های کاربردی آن، بتواند درباره کتاب داده‌های مفید و قابل تحلیل و بررسی، جمع‌آوری نماید. فصل پنجم اصول اجرای نقد را معرفی می‌کند و به معرفی انواع شاخص‌های نقد و اصول اجرای آن می‌پردازد. فصل ششم به بحث و نتیجه‌گیری از داده‌ها اختصاص دارد و تلاش شده است تا به خواننده کمک کند که چگونه داده‌های حاصل از مطالعه کتاب را مورد تحلیل و نتیجه‌گیری قرار دهد. فصل هفتم و پایانی کتاب درباره شیوه‌های نگارش نقد است. فصل پایانی خواننده را یاری می‌سازد تا با انواع نگارش نقد و منابع معتبر برای نشر آنها آشنا شود.

کتاب *روش‌شناسی نقد و بررسی کتاب*، گامی در راستای بهبود کمی و کیفی کتب کشور و در ادامه دستیابی به جامعه‌ای یادگیرنده و مبتنی بر مدیریت دانش است. با این اهداف کلان و مورد توجه، در نخستین گام خود این کتاب قابل نقد و بررسی جدی است. لذا از تمامی خوانندگان عزیز درخواست می‌کنیم تا با ارائه نقدهای ارزشمند خود، ما را در بهبود کیفی این کتاب و دستیابی به اهداف مورد اشاره یاری دهند.

فهرست مطالب

پیشگفتار	۵
فصل یک: کتاب به عنوان یک رسانه	۱۱
مقدمه	۱۱
کتاب به عنوان یک رسانه	۱۱
نقش و اهمیت کتاب	۱۲
نقش آموزشی کتاب	۱۴
انواع دسته‌بندی کتاب	۱۶
قطع کتاب	۱۸
آشنایی با اجزای کتاب	۱۹
دسته‌بندی کتاب‌های درسی	۲۲
کتاب درسی دانشگاهی	۲۵
معیارهای تدوین کتاب‌های درسی	۲۷
فصل دو: اصول و مبانی نقد و بررسی	۳۱
مقدمه	۳۱
تاریخ نقد	۳۳
مفهوم نقد	۳۶
مرزهای داوری و انتقاد	۳۹
اصول کلی نقد	۴۰
جایگاه نقد	۴۳
نقد به عنوان یک مهارت اجتماعی	۴۴
چه کسی می‌تواند نقد کند؟	۴۶
انواع نقد	۴۶
نقد کتب از منظر علوم ارتباطات	۵۰
نقد از منظر علوم اجتماعی	۵۲

۵۳	کتاب درسی و نقد.....
۵۷	فصل سه: روش شناسی نقد و بررسی .....
۵۷	مقدمه.....
۵۷	انواع نقد و بررسی کتاب.....
۶۳	تحقیق پیمایشی.....
۶۴	تحلیل محتوا.....
۶۴	کتاب‌سنجی.....
۶۶	گروه‌های متمرکز.....
۶۷	روش دلفی.....
۶۸	مطالعه موردی.....
۶۹	تحقیق تاریخی.....
۶۹	نقد کتاب.....
۷۲	طرح‌های تجربی یا آزمایشی.....
۷۵	روش‌های ترکیبی و طرح‌های چند روشی.....
۷۹	فصل چهار: ابزارشناسی جمع‌آوری داده‌ها .....
۷۹	مقدمه.....
۸۰	مقیاس اندازه‌گیری.....
۸۱	پرسشنامه.....
۸۶	برگه کدگذاری.....
۸۷	چک لیست (فهرست کنترل).....
۸۷	آزمون.....
۸۷	مصاحبه.....
۸۸	مشاهده.....
۱۲۵	فصل پنج: اصول اجرای نقد کتاب .....
۱۲۵	مقدمه.....

۱۲۵	تفاوت نقد با خلاصه کتاب
۱۲۶	چهارچوب‌های نقد کتاب
۱۲۸	محورهای مورد تأکید در نقد کتب آموزشی
۱۳۱	مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی محتوایی کتاب
۱۳۳	مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی روشی
۱۳۴	مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی زبانی
۱۳۵	شاخص‌های ارزیابی ساختاری
۱۳۶	شاخص‌های ارزیابی شکل ظاهری
۱۳۸	نقد کیفی کتاب
۱۴۱	شیوه‌نامه نقد و تحلیل آثار و کتب در طراز جهانی
۱۴۳	فصل شش: بحث و نتیجه‌گیری از داده‌ها
۱۴۳	مقدمه
۱۴۳	تشخیص استدلال‌ها
۱۴۶	تحلیل استدلال‌های ساده
۱۴۷	یافتن جزئیات در استدلال‌ها
۱۴۸	مغالطات
۱۴۹	یافتن نقاط قوت
۱۵۱	استفاده از مهارت‌ها
۱۵۴	فعالیت‌هایی برای یادگیری
۱۵۴	محورهای استدلالی مورد تأکید در نقد کتاب
۱۵۶	نمونه‌های کاربردی
۱۵۶	ارائه پیشنهادها
۱۵۷	فصل هفت: نگارش نقد
۱۵۷	مقدمه
۱۵۷	انواع نگارش نقد و بررسی کتاب

- نوشتن مقاله انتقادی درباره کتاب..... ۱۶۰
- انجام کارهای نهایی در نگارش مقاله انتقادی از کتاب..... ۱۶۱
- مراکز معتبر در اجرا و نشر نقد..... ۱۶۲
- شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی..... ۱۶۳
- انواع نمونه‌های عملی در نگارش نقد کوتاه..... ۱۷۰
- مقالات نقدی بر نقد کتاب..... ۱۷۳
- دوفصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی ۱۷۵
- مجله علمی - پژوهشی مطالعه و پژوهش کتب دانشگاهی..... ۱۷۷
- منابع..... ۱۷۹
- نمایه..... ۱۸۳
- واژه‌نامه فارسی به انگلیسی..... ۱۸۷
- واژه نامه انگلیسی به فارسی..... ۱۹۱

فصل یک

کتاب به عنوان یک رسانه

مقدمه

اگر رسانه را ابزاری برای رساندن پیام بدانیم، کتاب یک رسانه است. رسانه‌ای که پس از ظهور صنعت چاپ، هم از لحاظ شکلی و هم از نظر محتوایی توسعه یافت. کتاب به عنوان یکی از قدیمی‌ترین رسانه‌ها و به علت ماندگاری، طرفداران زیادی دارد (ساروخانی، ۱۳۷۲). با توجه به نقش کتاب در توسعه جامعه و اهمیت آن از ابعاد مختلف، باید برای بهبود کمی و کیفی آن تلاش نمود. یکی از راه‌های بهبود کیفی کتاب، نقد و بررسی روشمند و مبتنی بر اصولی خاص است.

کتاب به عنوان یک رسانه

کتاب یک رسانه است و در رابطه با رسانه دو مکتب به شرح جدول ۱-۱ وجود دارد.

جدول ۱-۱. مکاتب نظری در رابطه با رسانه کتاب

ردیف	مکاتب	توضیح
۱	رسانه محور	اصالت را به کتاب داده و آن را منشاء تحول و تغییر می‌داند.
۲	مخاطب محور	اصالت را به مخاطب داده و وجود کتاب را به واسطه پاسخ به نیازهای مخاطب می‌داند.

انواع نظریه‌های زیرمجموعه مکتب رسانه محور در جدول ۱-۲ معرفی شده‌اند.

جدول ۱-۲. نظریه‌های رسانه محور

ردیف	نظریه‌ها	توضیح
۱	تزریقی	کتاب را در حکم سرنگ بزرگ حاوی پیام می‌داند که آن را در ذهن مخاطب تزریق می‌کند.
۲	برجسته‌سازی	آن چه در افکار نویسندگان کتب مهم است، در قالب پیام رسانه‌ای به مخاطب برجسته می‌شود.
۳	وابستگی	همان طور که مردم به آب و هوا و غذا نیاز دارند، به رسانه‌ای مثل کتاب هم نیازمندند.

انواع نظریه‌های زیرمجموعه مکتب مخاطب محور در جدول ۱-۳ معرفی شده است.

جدول ۱-۳. نظریه‌های مخاطب محور

ردیف	نظریه‌ها	توضیح
۱	استحکام	پیام‌های کتاب، عقاید و نگرش پیشین مخاطبان را استحکام می‌بخشد. یعنی مخاطب بسته به نیاز فردی یا اجتماعی خود از میان انواع پیام‌ها، براساس هماهنگی با دیدگاه‌های قبلی گزینش می‌کند.
۲	تعادل	هر فردی یک نظام فکری و تعادلی دارد و هر پیام که تعادل این نظام را برهم زند، فرد آن را نمی‌پذیرد، زیرا افراد از عدم تعادل گریزان هستند.
۳	رضایت‌مندی	مخاطب در گزینش پیام‌ها به گونه‌ای عمل می‌کند که بخشی از نیازها و خواسته‌هایش پاسخ گفته شود.

نقش و اهمیت کتاب

کتاب یک رسانه جمعی با مطالب ثبت شده، قابل انتقال و بازیابی است. نقش برجسته، حساس و سازنده کتاب در تکامل فردی و اجتماعی آن می‌باشد. در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند و روابط فرهنگی جامعه بشری نیز از پوشش کتاب و مبادلات فرهنگی تقویت شده است.

کتاب همواره یکی از بارزترین جلوه‌های ذوق و اندیشه مردم ایران زمین و از مهم‌ترین ابزارهای فکری و هنری بشر بوده است، زیرا اثر مهمی در رشد فرهنگی، اجتماعی و تمدن‌ها دارد، به نحوی که در تمامی اعصار مبنای فرهیختگی، فرهنگی و علمی یک کشور را در میزانی به نام کتاب می‌سازد. جامعه‌ای که به کتاب بیشتر بها می‌دهد، هویت و اصالتش بهتر جلوه‌گر می‌شود. در مجموع، بشریت تمامی سرمایه و موجودی فرهنگی خود را وامدار کتاب است. کتاب‌ها از آغاز تاکنون عنصر لاینفک هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند و هنوز هم کتب و نشریات از فراگیرترین و بادوام‌ترین و ارزان‌ترین قالب‌های انتقال دانش و بینش هستند.

مطالعه، فرایند پیچیده‌ای است که در آن، خواننده پیامی که با زبان تصویری- نوشتاری توسط نویسنده، رمزگذاری شده است را در درجات مختلفی بازسازی می‌کند. در واقع مطالعه چیزی جز ارتباط شنیداری یا دیداری مرتبط با آن نیست (یغمایی و خندان، ۱۳۸۳: ۵). مطالعه یکی از راه‌های رسیدن به کمال و درجات بالای علمی و فرهنگی است.

انسانی که همواره مطالعه را جزء یکی از امور خود قرار داده، در هر زمینه اطلاعات لازم را جهت کسب نادانسته‌ها و بسیاری از مجهولات پیرامون خود کسب می‌کند و آن‌ها را جهت تحقق اهداف خود بکار می‌برد. همه افراد در طول زندگی فردی و اجتماعی خویش ناخودآگاه با مجهولاتی روبرو خواهند شد که جهت کشف این ابهامات ناگزیر به تحقیق و مطالعه در منابع مختلف دست می‌زنند. امروزه تحولات و دگرگونی‌های زندگی انسانی و حتی اختراعات، اکتشافات و فناوری‌ها، همه و همه حاصل اندیشه، تفکر، تحقیق و مطالعاتی است که بشر در طول تاریخ نسبت به ناشناخته‌ها داشته و همین مسئله اهمیت مطالعه و تحقیق را بیش از پیش آشکار می‌سازد.

جامعه بدون مطالعه، دچار ضعف در کنجکاوی، پرسش و تحقیق می‌شود. در سبک زندگی مناسب در اکثر جوامع، افراد بایستی مطالعه را جزء اولین برنامه‌های کاری خویش و کتاب را به عنوان راهنمایی جهت

کسب اطلاعات دقیق و مناسب روز قرار دهند، زیرا خواندن و مطالعه کتاب، آثار مفیدی دارد و زمینه تبادل با افکار و تجارب دیگران و کسب آگاهی را فراهم می‌سازد. از جمله آثار مهم کتاب در زندگی افراد را می‌توان در جدول ۱-۴ مرور نمود.

جدول ۱-۴. آثار مطالعه کتاب در زندگی فرد

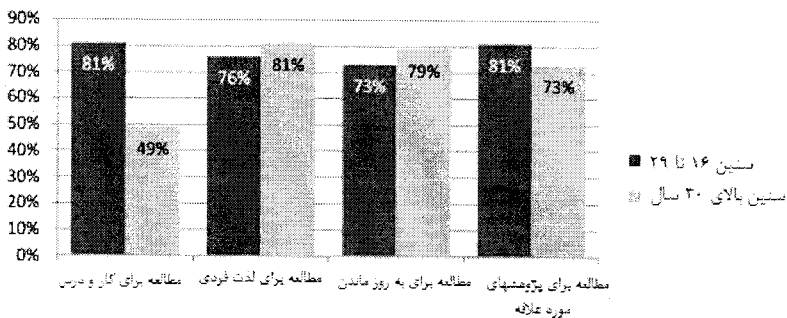
ردیف	آثار
۱	نمایانگر انگیزه‌های مختلف اجتماعی و شخصی افراد
۲	آگاهی بیشتر فرد از مسائل موجود و کسب مهارت او برای حل آن‌ها
۳	کسب اعتبار و اعتماد بنفس و رهایی از احساس حقارت و خود کم‌بینی
۴	تحکیم عقاید و نظریات فرد
۵	کسب شیوه فکر و دیدگاه‌های جدید و آمادگی جهت شرکت در مباحثات و مجادلات نظری مؤثر
۶	برخورد و آشنایی فرد با شاهکارهای ادبی
۷	سرگرمی و فراغت از اضطراب‌ها و تسکین و آرامش

کتاب همواره عزیزترین مونس و همراه آدمی بوده و اهل کتاب همواره از منزلتی ارجمند در یاد، خاطره و منظر عمومی جامعه برخوردارند. ارزیابی شرایط و امکانات موجود فرهنگی مبین این نکته است که امروزه کتاب می‌تواند به عنوان یک وسیله مطمئن و کار آمد در بهینه‌سازی فضای فرهنگی جامعه مورد استفاده قرار گیرد. علیرغم رشد رسانه‌های گوناگون جمعی تا کنون، نقش کتاب در رشد فرهنگی اجتماعی همچنان در کانون توجه است.

نقش آموزشی کتاب

کتاب، معلمی ساده و صمیمی و همواره در دسترس است که بی‌ادعا و بی‌تکلف، آنچه دارد را در اختیار ما می‌گذارد. کتاب، حتی در روزگار پیشرفت‌های چشمگیر بشر در عرصه دانش و نوآوری، نه تنها اهمیت خود را از دست نداده، بلکه بیشتر نیز شده است.

گرچه کشورهای در حال توسعه نزدیک به ۸۰ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند، اما کمتر از ۳۰ درصد از کتاب‌های مصرفی جهان را تولید می‌کنند و کمتر از این نسبت نیز به کتابخوانی مشغول هستند. این در شرایطی است که کشورهای پیشرفته یا توسعه یافته که حدود ۲۰ درصد جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند، ۷۰ درصد از کتاب‌های مصرفی جهان را تولید می‌کنند. کشورهای اروپایی حدود ۱۵ درصد جمعیت جهان را در خود جای داده‌اند، اما در سال ۱۹۹۰ بیش از نیمی از کتب جهان را تولید کرده‌اند. اروپا در سال ۱۹۹۱ به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت خود، ۸۰۲ عنوان کتاب منتشر کرده است، اما در قاره آسیا در همین سال به ازای هر یک میلیون نفر آسیایی، ۷۰ عنوان و در قاره آفریقا به ازای هر یک میلیون نفر آفریقایی فقط ۲۰ عنوان کتاب منتشر شده است. مشکل کتاب در جهان سوم، تنها به کمبود تولید و نشر کتاب محدود نمی‌شود، بلکه مشکل اساسی این است که حتی اگر کتاب‌های زیادی هم در این کشورها منتشر شود، میزان افراد استفاده کننده از این کتاب‌ها (یعنی کتابخوان‌ها) بسیار پایین است. در اندیشه‌های علم ارتباطات، کتاب از رسانه‌های جمعی بسیار مهم و تأثیرگذار است (رحمانی، ۱۳۹۲).

شکل ۱-۱. علل مطالعه کتاب در آمریکا در سال ۲۰۱۱

همان‌طور که در شکل ۱-۱ دیده می‌شود، کتاب درسی مهم‌ترین و پرکاربردترین رسانه آموزشی است که در نظام‌های آموزشی و پرورشی کشورهای جهان مورد استفاده قرار می‌گیرد. این رسانه آموزشی در کشورهایی که نظام متمرکزتری دارند، نقش اساسی‌تری ایفا می‌کند. در واقع رسانه‌های آموزشی وسایلی ارتباطی هستند که در فرایند یادگیری به کار گرفته می‌شوند. به همین دلیل شروع و تحقق یادگیری، اغلب به وسیله ارتباط با یادگیرنده انجام می‌پذیرد و این ارتباط از طریق تجهیزات و خط‌مشی‌های همراه با رسانه شکل می‌گیرد.

در کشورهایی شبیه ایران کتاب درسی حتی نقش جهت‌دهی به فعالیت‌های معلم را نیز ایفا می‌کند و اکثر معلمان و محصلان، کتاب درسی هر ماده درسی را برنامه همان درس می‌دانند (رحمانی، ۱۳۹۲). هرچند که نتایج برخی از مطالعات انجام شده در ایران نشان دهنده عدم تناسب محتوای کتاب‌های درسی با اهداف دروس است (فاعلی، قاسمی و صابونچی، ۱۳۹۴) و حتی برخی از کتاب‌های راهنمای معلمان نیز از کیفیت کافی برای راهنمایی آنان برخوردار نیستند (دادرس، کشکر و قیصری، ۱۳۹۴).

انواع دسته‌بندی کتاب

کتاب را می‌توان از ابعاد مختلفی به شرح جدول ۱-۵ دسته‌بندی کرد.

جدول ۱-۵: انواع دسته‌بندی کتاب

ردیف	محور	انواع
۱	هدف	۱. آموزشی (درسی و کمک آموزشی) ۲. غیر آموزشی
۲	واقع‌گرایی	الف- غیرتخیلی ^۱ : حاوی اطلاعات واقعی مانند زندگی‌نامه‌ها و اطلاعات تاریخی. ب- تخیلی: محتوای آن حاصل ذهن نویسنده است.

^۱ Non-fiction

۱. علمی-تخیلی (Science fiction)	۱۶. گلچین ادبی (Anthologies)	زائر	۳	
۲. طنز و هجویه (Satire)	۱۷. شعر (Poetry)			
۳. درام (Drama)	۱۸. دایره‌المعارف (encyclopedias)			
۴. جنگی و ماجراجویی (Action and adventure)	۱۹. دیکشنری (Dictionaries)			
۵. رمان (Romance)	۲۰. خنده‌دار یا کمدی (Comics)			
۶. جادویی (Mystery)	۲۱. هنری (Art)			
۷. ترسناک (horror)	۲۲. آشپزی (Cookbooks)			
۸. کمک به خود (Self-help)	۲۳. خاطرات (Diaries)			
۹. راهنما (Guide)	۲۴. مجلات (Journals)			
۱۰. سفر (Travel)	۲۵. کتاب دعا (prayer books)			
۱۱. مربوط به کودکان (Children's)	۲۶. کتاب‌های سریالی (series)			
۱۲. مذهبی (religious)	۲۷. سه نمایش ترازدی (Trilogies)	قطع	۴	
۱۳. علمی (Science)	۲۸. زندگینامه: نگارش دیگران (Biographies)			
۱۴. تاریخ (history)	۲۹. زندگینامه: نگارش توسط خود (Autobiography)			
۱۵. ریاضی (math)	۳۰. خیال‌پردازی یا تخیلی (Fantasy)			
۱. بازوبندی	۵. حمایتی			۹. سلطانی یا ۱۳. وزیری تیموری
۲. جیبی	۶. خشتی	۱۰. طومار		
۳. بیاض یا بیاضی	۷. رحلی	۱۱. نیم ربعی		
۴. جانمازی	۸. رقععی	۱۲. نیم ورقعی		
۱. کودک و نوجوان	۲. دانشجو	۳. عام	۴. زوج‌های جوان	۵
رده سنی مخاطب				

قطع کتاب

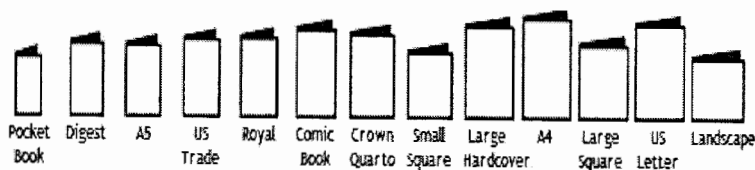
در ادامه، انواع قطع کتاب به طور مشروح در جدول ۱-۶ معرفی شده است.

جدول ۱-۶. انواع قطع کتاب

ردیف	انواع	توضیح
۱	بازوبندی	۲×۳ سانتی متر، مانند کتاب‌های دعا یا مقدسی که به بازو می‌بستند.
۲	جیبی یا بغلی	۵×۷ سانتی متر، برای جا گرفتن در جیب بغل
۳	بیاض یا بیاضی	از جانب طول باز و بسته می‌شود و از عرض شیرازه‌بندی صورت می‌گیرد. منسوب به بیاض‌ها که بیشتر کتب ادعیه، زیارات و مجموعه‌های ادبی را به سفارش اشخاص، صحافی و جلد می‌کردند.
۴	جانمازی	با ابعاد ۱۲×۷ سانتی متر که معمولاً برای قرآن و کتاب‌های دعا به کار می‌رود.
۵	حمایلی	با ابعاد ۶×۱۲ که در گذشته آن را به صورت حمایل یا گردن‌آویز روی لباس زیرین می‌آویختند.
۶	خشتی	قطعی قدیمی با طول و عرض برابر (به شکل مربع) که اکنون برای کتاب کودکان رایج است.
۷	رحلی	در ابعاد پیش از ۳۵×۲۵ و دارای اندازه‌های تقریبی: الف- کوچک: طول ۴۲، عرض ۲۷، ب- متوسط: طول ۵۰، عرض ۳۰ و ج- بزرگ: طول ۶۰، عرض ۳۰. به این جهت «رحلی» می‌گویند که هنگام خواندن کتاب آن را بر روی چهارپایه چوبی (رحل) قرار می‌داده‌اند. مانند: قرآن، منتهوی و شاهنامه که در مجالس خوانده می‌شد.
۸	رقعی	در اندازه ۲۲×۱۴ سانتی متر و مطابق نظر دیگر اندازه تقریبی ۱۰×۱۹ سانتی متر
۹	سلطانی یا تیموری	با ابعاد ۴۰×۳۰. بیشتر نسخه‌های نفیسی که برای شاهان و شاهزادگان در دوره تیموریان (۹۱۱-۷۷۱ ق) بود.
۱۰	طومار	اتصال اوراق کتاب به گونه‌ای که به شکل لوله درآید. معمولاً در تهیه طومارها از کاغذهایی با عرض کم استفاده می‌شد؛ هرچند طول آنها متغیر بود. برای نگهداری طومار، اغلب محفظه‌ای به همان شکل می‌ساختند.
۱۱	نیم‌ربعی	با ابعاد ۱۸×۱۰ یا ۱۷×۹ سانتی متر.
۱۲	نیم‌ورقی	۳۴×۲۲ سانتی متر که در ابعاد دیگری هم وجود دارد.
۱۳	وزیری	در گذشته دارای سه اندازه کوچک (به طول و عرض تقریبی ۱۵×۲۱ سانتی متر)، متوسط (۱۶×۲۴) و بزرگ (۲۰×۳۰) بوده‌است.

اندازه‌های ابداعی قطع کتاب بدنبال حمل و نقل آسان آن و کاهش هزینه‌های چاپ بود. در این راستا به مرور قطع وزیری جانشین قطع سلطانی شد. امروزه، قطع کتاب نشان‌دهنده تعداد دفعات تا شدن کاغذ در چاپخانه نیز هست که منجر به تشکیل ورق‌های کتاب می‌شود. به‌طور مثال کاغذ دو ورقی با چهار صفحه در قطع رحلی، چهار ورقی با هشت صفحه در قطع وزیری، و هشت ورقی با شانزده صفحه در قطع رقی برابر است.

در حال حاضر، رایج‌ترین قطع برای کتاب در همه جا، قطع وزیری است که ابعاد آن از ۲۰×۱۳ تا ۲۶×۲۰ سانتی‌متر متغیر است. قطع رقی با ابعاد ۲۲×۱۵ و قطع جیبی با ابعاد $۵/۱۶ \times ۱۱$ سانتی‌متر از دیگر قطع‌های رایج محسوب می‌شود. معمولاً در چاپ کتاب‌های هنری و نفیس از قطع رحلی و برای کتاب‌های کودکان از قطع خستی استفاده می‌شود. باید توجه داشت که ابعاد ذکر شده برای هر قطع، تقریبی است و در برخی منابع اندازه‌های متفاوتی ارائه شده است. برای نمونه به انواع قطع کتاب در آمریکا، به شرح شکل ۱-۲ توجه کنید.

شکل ۱-۲. قطع‌های مختلف کتاب در آمریکا

آشنایی با اجزای کتاب

یک کتاب به طور عمومی دارای اجزایی به شرح جدول ۱-۷ می‌باشد.

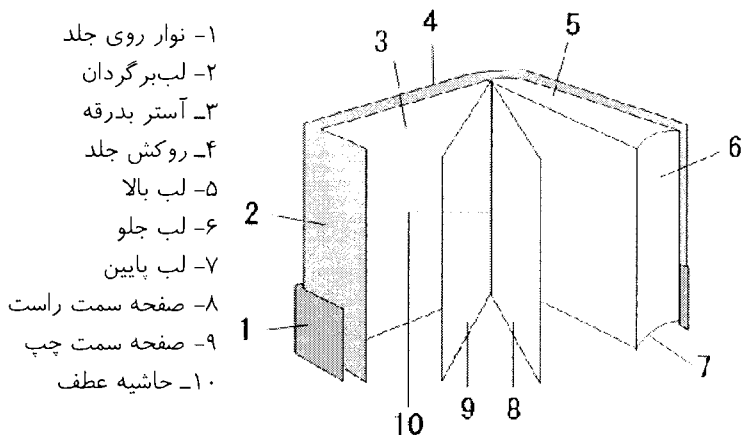
جدول ۱-۷. اجزای یک کتاب به طور عمومی

ردیف	اجزا	توضیح
۱	جلد	محافظ و پوشش اصلی صفحه‌های داخلی کتاب، یعنی متن است.
۲	پشت جلد	قسمت مقابل روی جلد را پشت جلد می‌نامند و بخشی از اطلاعات کتاب‌شناسی را در بر دارد.
۳	روکش جلد	برخی از کتاب‌ها به ویژه منابع مرجع دارای جلدهای ضخیم (گالینگور) یا نازک‌تر هستند.
۴	عطف یا شیرازه	ستون فقرات کتاب که دو جلد (پشت و رو) را به هم متصل می‌کند.
۵	صفحه عنوان	در ابتدای کتاب و حاوی اطلاعات کلی مانند: نام پدیدآورنده (گان)، عنوان و عنوان فرعی، نام ناشر، تاریخ نشر، محل نشر، وضعیت ویراست.
۶	صفحه شناسنامه	یا صفحه حقوقی شامل: شناسنامه کتاب به شکل کامل و بسیار مفصل‌تر از صفحه عنوان.
۷	پیشگفتار	نوشته‌ای که بیشتر پس از صفحه شناسنامه و پیش از فهرست مطالب می‌آید و نویسنده در مورد سبب، چگونگی و هدف از تألیف کتاب در آن توضیح می‌دهد. گاهی پیشگفتار را فرد دیگری می‌نویسد.
۸	تقریظ	متنی که توسط یک فرد نام آشنا در ابتدای کتاب برای صحنه‌گذاری بر محتوای آن نوشته می‌شود.
	فهرست مطالب	در آن، سرفصل‌ها و عنوان بخش‌ها به ترتیب قرار گیری در متن با شماره صفحه مشخص می‌شوند.
۹	صفحه عنوان فصل	شامل عنوان فصل، فهرست مطالب فصل و اهداف آموزشی (یادگیری).
۱۰	مقدمه فصل	حاوی متنی دال بر معرفی فصل و اینکه در این فصل چه می‌خوانید. گاهی با ارائه سؤال و نکته‌ای ذهن خواننده را با پرسش یا ایجاد نیازی برای خواندن فصل مهیا می‌کند.
۱۰	متن فصل	بخش اصلی و بنیادین کتاب که شامل موضوع و محتوای فصل کتاب است.
	خلاصه فصل	در انتهای هر فصل خلاصه مهم‌ترین مطالب ارائه می‌شود.
	فعالیت‌هایی برای یادگیری	در داخل متن یا پایان فصل، انواع تمرین یا فعالیت‌هایی برای یادگیری معرفی می‌شود.

فصل یک: کتاب به عنوان یک رسانه ۲۱

فهرست منابع	فهرست منابع می‌تواند در انتهای هر فصل (اختصاصی هر فصل) یا در انتهای کتاب باشد.
۱۱	واژه‌نامه فهرستی از واژگان تخصصی ارائه شده در کتاب و معنای آنها به ترتیب الفبا و در پایان کتاب می‌آید.
۱۲	نمایه‌ها (فهرست‌ها) در کتاب‌های غیرداستان به ویژه کتاب‌های مرجع، فهرستی از نام‌ها، مکان‌ها و موضوع‌های مورد بحث در کتاب به ترتیب الفبا و با ذکر شمارهٔ صفحه جهت بازیابی سریع‌تر و ساده‌تر مطالب در متن ارائه می‌شود.
۱۳	معرفی نویسنده ارائه بیوگرافی کوتاهی از نویسنده یا نویسندگان.

در شکل ۱-۳ ابعاد دیگری از شرایط ظاهری کتاب معرفی شده است.

شکل ۱-۳. شمای یک کتاب معمولی

بسیاری از کتابخانه‌ها برای رده‌بندی کتاب از شاخص‌هایی مانند: شماره ثبت، قطع و اندازه، شکل (فرم)، مؤلف، تاریخ انتشار، موضوع، گروه سنی یا ترکیب دو یا چند ویژگی یاد شده استفاده می‌کنند. رده‌بندی در کتابخانه، ناحیهٔ استقرار کتاب در قفسه‌های کتابخانه را مشخص می‌کند. به طور کلی رده‌بندی در کتابخانه به دو دلیل انجام می‌شود:

۱. ایجاد ارتباط منطقی میان یکایک منابع موجود در کتابخانه بر پایهٔ موضوع.
۲. دستیابی آسان خواننده به کتاب مورد نظر خود در کوتاه‌ترین مدت.

دسته‌بندی کتاب‌های درسی

کتاب‌های درسی که با هدف آموزشی تولید و منتشر می‌شود را نیز می‌توان به شکل‌های مختلفی دسته‌بندی کرد که برخی از این دسته‌بندی‌ها در جدول ۸-۱ ارائه شده است.

جدول ۸-۱. انواع دسته‌بندی کتاب‌های درسی

ردیف	انواع	توضیح
۱	سطح تحصیلی	ابتدایی، راهنمایی، دبیرستانی، دانشگاهی
۲	موضوعی	ریاضی، ادبیات، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، تاریخ و ...
۳	رشته و گرایشی	مدیریت ورزشی: مدیریت راهبردی در ورزش، مدیریت رسانه‌های ورزشی، مدیریت بازاریابی ورزشی، مدیریت اماکن و تأسیسات ورزشی، مدیریت رویدادهای ورزشی، مدیریت اوقات فراغت در ورزش
۴	کاربرد	الف) کتب علمی ^۱ : کتابی که پژوهشگر، اندیشمند و صاحب نظر یک رشته و موضوع خاص، براساس تجربه و مطالعات عمیق خود می‌نویسد. این کتاب‌ها معمولاً حاوی فرضیه و نظریه‌های علمی در یک رشته خاص بوده و کمتر به طور مستقیم به منزله کتاب درسی استفاده می‌شوند، مگر در دوره‌های عالی همانند دوره‌های دکتری که درک مطالب نیازمند سطح بالای تخصص در یک زمینه خاص است. ب) کتب درسی ^۲ : با هدف آموزش اصول و مفاهیم اولیه رشته‌های خاص و به منظور آماده نمودن دانش‌آموزان و دانشجویان برای آموزش‌های سطوح بالاتر نوشته می‌شوند. بر این اساس، کتب درسی با اهداف آموزشی خاص نوشته می‌شود. اگر چه محتوای کتاب درسی برگرفته از دستاوردهای علمی یک رشته خاص است، نوعی گزینش، ساده‌سازی و مرتب‌سازی مطالب صورت می‌گیرد که همراه با تمرین‌ها و فعالیت‌های آموزشی لازم، یادگیری را تسهیل می‌کند.

^۱scholarly books

^۲text books

ویژگی‌های کتب درسی را می‌توان در جدول ۱-۹ مرور کرد.

جدول ۱-۹. ویژگی‌های کتب درسی

ردیف	ویژگی‌ها	توضیح
۱	دارای برنامه و اهداف آموزشی مشخص	باید به اهداف ملی، منطقه‌ای و محلی توجه داشت. وجود اهداف مفصل به نویسنده و ارزیاب کتاب برای انجام درست کار کمک می‌کند. برنامه تفصیلی شامل ریز مطالب، موضوع‌های درسی و کلیاتی درباره اهداف رفتاری، نوع فعالیت و روش آموزش مطالب و ارزشیابی است.
۲	توالی منطقی براساس سطح توانایی یادگیرنده	توجه به برنامه درسی مقطع یا سال پیش و پیش‌نیازهای مفهومی و مهارتی به هنگام نوشتن کتاب و رعایت توالی معقول و منطقی مفاهیم در چینش فصل‌ها و گفتارها.
۳	پروراندن مفاهیم بنیادی و روش‌ها به شکل خلاصه	تمییز بین واقعیت‌های علمی و مفاهیم بنیادی با کم‌ترین حجم ممکن از مهم‌ترین چیزهایی است که باید نویسنده کتاب درسی و معلمان به آن توجه داشته باشند.
۴	سازگاری با یادگیرنده	مطالب باید با توانایی ذهنی یادگیرندگان مختلف سازگاری داشته باشد.
۵	تحریک حس کنجکاوی	مطرح کردن مسئله، معما و پرسشی در متن، آوردن شکل، نقشه، جدول و داده‌های مختلف.
۶	زمینه‌سازی برای نگرش و رفتار مطلوب انسانی	پرورش دقت در انجام مشاهده‌های خالص و آغشته نکردن آن‌ها به برداشت‌ها و پیش‌داوری‌های شخصی.
۷	امکان ارزشیابی	برخورداری از پرسش و تمرین‌هایی جهت ارزشیابی ارزش، نگرش و مهارت‌های کاربردی
۸	ارتباط با زندگی روزانه	مطالب علمی نباید خشک و خالی و بی‌ارتباط با زندگی انسان و مصداق‌های روز مطرح شود.
۹	تأکید بر فعالیت عملی	یکی از بهترین شیوه‌های یادگیری، درگیری با فعالیت‌های عملی است.
۱۰	زمان کافی برای آموزش	پیش‌بینی زمان لازم برای اجرا، از جمله: بحث، پرسش و پاسخ، حل تمرین و....
۱۱	ویژگی مناسب ظاهری	کاغذ خوب، جلد، صحافی، قطع، نوع و اندازه حروف متناسب با سن یادگیرنده.